Talehandlingens struktur

Peter Widell

Eksemplificeret ved udførelse af talehandlingen *en anmodning*

Situationen S er den, at der står to personer i et lokale, den ene H (= hører) lidt væk fra den anden T (= taler). T vil gerne vil have H over til sig og vise ham noget. Her er et rids af den procedure, T følger:

(1) T's intention (mål) i S:

T vil gerne have H til at komme hen til sig

(2) T har valget mellem følgende mulige midler:

A: T kan gå hen til H, tage i ham og føre ham tilbage til sig
(ren instrumentel handlen)

B: T kan udføre en illokutionær handling for at få T hen til sig
(perlokutionær handling med illokutionær handling som middel)

(3) T vælger B og har nu for udførelsen af sin illokutionære handling i S valget mellem i hvert fald følgende mulige ytringshandlinger[1]:

at vinke H til sig at sige: "kom lige!" at sige: "du kommer herover!"

at sige: "vil du ikke gerne komme?" at sige: "jeg beder dig hermed om at komme"

Som valgmuligheder udgør de **typer af ytringshandlinger**. (Det er sådanne typer, grammatikken tager sig af, hvis der vel at mærke er tale om sætningsformede ytringshandlinger)

(4) T vælger følgende **ytringshandling** i S:

"Kom lige!"

IF-markør (= imperativform)

PROP-markør

Dette er en ytringshandlingsforekomst (i tid og rum)

[1] Betegnelsen ytringshandling (utterance act) stammer fra Searle (Den udleverede artikel samt Speech Acts Cambridge: Cambridge University Press 1969 s. 24.

(5) T udfører i og med sin ytringshandling følgende vellykkede **illokutionære handling** i S:

[jeg beder dig hermed om (at du kommer)][2]

/ \

den illokutionære force **den propositionelle indholdshandling**

(= referencehandling + prædikationshandling)[3]

Såvel den illokutionære handling som den propositionelle indholdshandling er handlings**forekomster** (tokens i tid og rum).

Den illokutionære handling er vellykket udført, hvis H **forstår**, at T beder om, at H kommer

(6) T prøver med sin illokutionære handling som middel at få H til at komme over til sig, dvs. T udfører den vellykkede **perlokutionære handling** at få H til at komme over til sig.

Den perlokutionære handling er en handlings-forekomst.

Den perlokutionære handling er vellykket udført, hvis H **accepterer** T's anmodning

Skridtene (1) - (6) i den procedure, T følger, repræsenterer logiske forudsætningsforhold, ikke trin i et overvejelsesforløb, hvor T eksplicit siger til sig selv: Først gør jeg det, så det osv. Med andre ord: proceduren følges spontant og ubevidst.

Eksemplet skulle gerne demonstrere følgende pointer:

I enhver (propositionelt udfoldet) talehandling kan identificeres tre (eller fire) følgende delhandlinger:

---

[2] Det, der står i den kantede parentes skal forstås som et indhold, der ikke er bundet til noget bestemt udtryk

[3] Den propositionelle indholdshandling består af en **referencehandling** og en **prædikationshandling** (der er her igen tale om handlingsforekomster). I referencehandlingen refererer T til en referent, der kan være en ting, en begivenhed, en person eller et begreb (i eksemplet her refereret til ved *du*) og i prædikationshandlingen prædiceres et eller andet om denne referent (i eksemplet her prædiceret om *du*'s referent ved prædikatsudtrykket *komme herhen*).

Den propositionelle indholdshandling (med delhandlingerne reference og prædikation) må ikke identificeres med en proposition (= et udsagn). En proposition er en abstraktion, en type: En proposition er, hvad der er tilbage, når alle spor af forskellige talesituationer, referenten kan ses under, fjernes. Eksempelvis: For at gøre den propositionelle indholdshandling [at du kommer] til en proposition, må der ses bort fra det *du* i ytringshandlingen, referenten identificeres gennem. Eller for at sige det på anden vis: Den propositionelle indholdshandling [at han kommer] sagt ved en anden lejlighed om samme begivenhed, rummer samme proposition som 'at du kommer' ovenfor. Det er nemlig referentens identitet der sikrer propositionens identitet, ikke propositionens formulering.

En udtrykshandling
En illokutionær handling
En propositionel indholdshandling (indeholdt i den illokutionære handling)

Herudover udføres også altid:

En perlokutionær handling[4]

Der eksisterer det bestemte forhold mellem udtrykshandlingen og den illokutionære handling, at **mange forskellige typer udtrykshandlinger kan anvendes til udførelse af samme konkrete illokutionære handling** i den givne talehandlingssituation.

Der eksisterer det bestemte forhold mellem den illokutionære handling og den perlokutionære handling, at man **også kan anvende andre - også ikke-illokutionære - midler i en perlokutionær handling til at indfri et givet mål med end den pågælgende illokutionære handling**.

Talehandlen er en bestemt form for instrumentel handlen, hvor man sigter mod forståelse gennem brug af konventionelle midler, midler, der **tæller som** et eller andet. I og med brugen af disse konventionelle midler i udførelsen af en udtrykshandling konsitueres eller skabes den øvrige del af talehandlingen som en social institution mellem taler og hører. (Der findes andre sociale institutioner end talehandlinger, fx. forskellige spil, varebyttet, banker, parlamenter, forskellige retsinstitutioner osv.; visse talehandlinger har ikke propositionelt udfoldet form, fx døbe, testamentere, træde tilbage, velsigne, indvie, afskedige, udnævne).

Den vellykkede udførelse af den illokutionære handling i (5) fra T's side kræver, at visse betingelser skal være opfyldt. Betingelserne kan også formuleres som det sæt regler, det er nødvendigt for T at følge (mere eller mindre automatiseret og ubevidst) for at udføre den illokutionære handling i (5):

Propositionel indholdsregel: ytringshandlingen "kom lige!" skal kun ytres, hvis den prædicerer en fremtidig handling A hos H.

---

[4] Foreligger en illokutionær handling, vil der også altid være knyttet en perlokutionær handling til den. Den illokutionære handling er en forståelseshandling omkring et propositionelt indhold; men **dette propositionelle indhold kalder altid på en accept fra hørers side**: hævder T at et eller andet er tilfældet, vil T altid have, at H anerkender det som sandt; beder T H om noget, vil T altid have, at H efterkommer anmodningen osv.

Perlokutionære handlinger, der er umiddelbart knyttet til den illokutionære handlings force - som anerkendelse af et udsagns sandhed, efterkommelsen af en anmodning osv. - kan kaldes **umiddelbare perlokutionære handlinger**.

Udover en umiddelbart perlokutionær handling kan T selvfølgelig intendere at ville udføre en perlokutionær handling med den første anvendt som middel: Fx kan T ville vildlede, overraske eller skræmme H ved at få ham til at anerkende sandheden af et udsagns sandhed.

Perlokutionære handlinger kan også betegnes som **intenderede perlokutionære effekter**. Overfor disse står **uintenderede perlokutionære effekter**, fx at én tager sit liv i konsekvens af at have fået fortalt, at han er gået fallit.

Forberedende regel 1:	ytringshandlingen “kom lige!” skal kun ytres, hvis H kan gøre A og T tror, at H kan gøre A
Forberedende regel 2:	ytringshandlingen “kom lige!” skal kun ytres, hvis det ikke er indlysende for både T og H, at H alligevel vil gøre A under alle omstændigheder.
Vederhæftighedsreglen:	ytringshandlingen “kom lige!” skal kun ytres, hvis T ønsker, at H udfører A.
Essentielreglen:	Ytringen af ytringshandlingen “kom lige!” tæller som et forsøg på at få H til at gøre A.

For andre talehandlinger end anmodningen, er beskrivelsen af regelindholdet anderledes. Fx gælder for talehandlingen **at takke**, at regelindholdet for den propositionelle indholdsregels vedkommende skal være en fortidig handling A fra H’s side. Derimod er selve regelstrukturen altid den samme for alle talehandlinger.

En overordnet talehandlingssystematik

Austin mener, at der findes langt over 1000 forskellige illokutionære handlinger. Grunden til, at der findes så mange talehandlinger, skal søges i **de mange varierende kontekstuelle forhold**, fx magtforholdet mellem taler og hører. Fremgår det af konteksten, at taler fx har større magt eller højere prestige end hører, vil et direktiv normalt kun kunne forstås som en besked eller en ordre. Fremgår det derimod, at han har mindre magt eller lavere prestige end hører, vil et tilsvarende direktiv fra talers side i stedet normalt kun kunne forstås som en bøn eller en anmodning.

At distinktionen mellem de forskellige talehandlingstyper skal findes i de mange varierende kontekstuelle forhold, betyder ikke, at vi så ikke vil kunne finde en mere generel struktur eller systematik inden for området af talehandlinger. Faktisk vil vi kunne skelne mellem nogle ganske få overordnede talehandlingstyper, alle talehandlinger vil kunne rubriceres under:

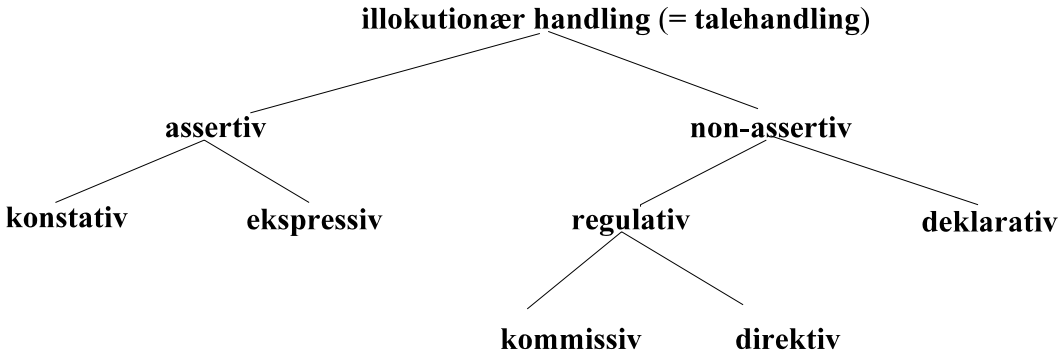

hævde	*undskylde*			*erklære*
påstå	*takke for*			*træde tilbage*
meddele	*kondolere*			*udnævne*
bekræfte	*lykønske*	*love*	*anmode*	*afskedige*
bevidne	*beklage sig over*	*sværge*	*trygle*	*bifalde*
berette	*angre*	*acceptere*	*spørge*	*bevillige*
udtale	*protestere*	*medgive*	*forlange*	*forbande*
benægte	*beklage*	*afslå*	*kræve*	*godkende*
forkaste	*rose for*	*tilbyde*	*befale*	*anerkende*
forsikre om	*åbenbare*	*aftale*	*beordre*	*forkaste*
bestride		*indrømme*	*forbyde*	*abdicere*
oplyse om		*garantere*	*forhindre*	*frasige sig*
argumentere for		*forsikre om*	*påbyde*	*fordømme*
minde om		*anerkende*	*foreslå*	*velsigne*
forudsige			*insistere*	*døbe*
antyde			*advare*	*kalde*
gisne			*råde*	
sværge			*anbefale*	

Baggrunden for inddelingen[5] skal findes i fire fundamentale (metafysiske) distinktioner:

(1) Distinktionen mellem verden-til-sprog-rettethed og sprog-til-verden-rettet-

[5] Med hensyn til betegnelserne for disse grundlæggende talehandlingstyper hersker der en vis terminologisk forvirring. Oftest nævnes tre sæt betegnelser, nemlig Austins (*Ord der virker*, Gyldendal 1996, s.), Searles ("A Taxonomy of Illocutionary Acts", i Searle *Expression and Meaning* Cambridge: Cambridge University Press 1979, s. 1-29) og Habermas' ("Vorbereitende Bemerkungen zu einer Theorie der kommunikativen Kompetenz" i Habermas & Luhman (Red.) *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie* Frankfurt/Main:Suhr- kamp.1971). Følgende skulle give en oversigt over de tre sæt terminologier (da Austin ikke har så klare kriterier for sin terminologi, er Austins indplacering i skemaet kun omtrentlig) :

terminologi i dette papir	**Austin**	**Searle**	**Habermas**
assertiv	-	-	-
konstativ	verdiktiv	assertiv	konstativ
repræsentativ	?	expressiv	repräsentativ
regulativ	-	-	regulativ
kommissiv	kommissiv	commissive	-
direktiv	eksercitiv	directive	-
deklarativ	behabitiv	declaration	behabitiv

hed (Searle: world-to word-direction-of-fit og word-to world-direction-of-fit). Denne forskel - der også kan siges at være en forskel mellem en rettethed mod en foreliggende verden, hvorom talehandlingens proposition kan være sand eller falsk, og en rettethed mod en verden, der allerførst skal realiseres gennem talen - begrunder distinktionen mellem assertiv og non-assertiv.

(2) Distinktionen mellem relation-til-ydre-verden og relation-til-indre-verden (dvs. til verdenen af følelser, præeksisterende motiver og indstillinger). Denne forskel begrunder distinktionen inden for assertiv mellem konstativ og ekspressiv.

(3) Distinktionen mellem talehandlinger, der retter sig mod handlinger forskellige fra selve talehandlingen (fx en anmodning om at få en tur til i rutschebanen, hvor handlingen at få rutschebaneturen er forskellig fra selve anmodningen), og talehandlinger, der skaber nye handlinger forskellige fra selve talehandlingen (fx en krigserklæring eller en lovvedtagelse, der skaber helt nye rammer for identifikation af en række fremtidige handlinger, der falder under dens område). Denne forskel begrunder distinktionen inden for non-assertiv mellem regulativ og deklarativ.

(4) Distinktionen mellem talers styring af egne handlinger og talers styring af andres handlinger. Denne forskel begrunder distinktionen inden for regulativ mellem kommissiv og direktiv.

Implikaturer

Implikaturer er slutningsformer, der kan forstås som en slags implikationer, men også kun en slags. Det, der adskiller dem fra implikationer, som vi fx finder dem i logikken, er, at de er **implicitte og pragmatiske -** og at de kan vises at have deres baggrund i, at vi **underforstår gyldigheden af visse almene maksimer for samtale eller konversation**. Implikaturer tager altid udgangspunkt i en ytringshandling, involverende kooperation om forståelse. Derfor adskiller implikaturer sig fra implicit handleforståelse, hvor der ikke er tale om kooperation.

I (A) vises et eksempel på implicit handleforståelse. I (B) vises et eksempel på den specielle form for implikatur, der går under betegnelsen: indirekte talehandling.

(A) **Implicit handleforståelse:**

En person P_1 ser en anden person P_2 småløbe hen ad gaden lørdag lidt før fem med en tom indkøbstaske i hånden:

(1) P_1 bliver opmærksom på P_2 ‘s adfærd.

(2) P_1 prøver - ud fra sin almindelige viden om, hvordan man fornuftigt forbinder midler og mål - at finde en forklaring på P_2 ‘s adfærd i form af et motiv, der gør handlingen forståelig i konteksten. Hans første gæt er, at P_2 løber

med sin tomme indkøbstaske (middel), fordi han skal nå ud og købe ind før lukketid (mål, motiv).

(3) Bliver antagelsen dokumenteret ved P_2 ‘s efterfølgende adfærd - går P_2 fx ind i en forretning - er der evidens for forklaringen, som dermed kan siges at være blevet bestyrket. P_1 kan siges at have forstået P_2's motiv.

(4) Bliver P_1's forklaring derimod ikke styrket, må P_1 lede efter andre forklaringer, der sammen med andre træk i situationen måske så vil kunne forklare P_2's adfærd.

Vi har her en implicit slutning fra **observeret adfærd + implicit viden om situationen + implicit viden om, hvordan man i almindelighed forbinder handlemidler og handlemål (inklusive de kausalforhold, de bygger på)** til handlemålet eller motivet.

(B) **Implikatur (underlagt kooperationsprincippet) - indirekte talehandlen**

Situationen er den, at en person P_1 (=hører) hører en anden person P_2 (=taler) udføre en bestemt ytringshandling, nemlig “Vil du række mig saltet?”. Der står noget salt på bordet, som P_2 ikke selv kan nå.

(1) P_1 bliver opmærksom på ytringshandlingen “Vil du række mig saltet” fra P_2's side.

(2) Ud fra antagelsen om, at P_2 vil kooperere om at gøre sig forståelig prøver P_1 at tolke ytringshandlingen “Vil du række mig saltet”som et spørgsmål ud fra de semantiske regler som på dansk gælder for den illokutionære brug af ytringshandlingen.

(3) Da P_1 ikke umiddelbart kan se den illokutionære handling, han er nået frem til, som værende i overensstemmelse med kooperationsprincippet - her specielt med relevansmaksimet: Det forekommer irrelevant i situationen af P_2 at spørge om P_1‘s evner til at række P_2 saltet, især da P_2 ingen grund har til at tvivle om P_1's evne til at række saltet til P_2- må P_1 opfatte P_2's illokutionære handling som mislykket.

(4) Heraf konkluderer P_1 dog ikke, at det, P_2 siger, er ufornuftigt, men blot at P_2 vil have P_1 til at drage en relevant implikatur af ytringshandlingen. P_1 sætter sig derfor for at finde ud af, hvilke kendsgerninger i situationen der - sammen med kooperationsprincippet plus viden om, hvordan man kan handle fornuftigt i situationen - giver en relevant implikatur.

Da det er en betingelse for udførelse af en handling, at den, der vil udføre den, skal være i stand til det, mener P_1, at der kan drages den implikatur af P_2‘s spørgsmål, at P_1 vil have P_2 til at række ham saltet. Ud fra kooperationsprincippet er denne handling i orden: den er informativ, vederhæftig og - ikke mindst - relevant.

(5) Antagelsen kan være forkert, da talers evne jo også kan være betingelse for

andre talehandlingstyper. Men er den korrekt, er P_2's forsøg på at gøre P_1 forståeligt, at han ønsker saltet, vellykket: P_2 kan jo ikke selv nå saltet.

Da det, P_1 med denne implikatur når frem til, lige så godt kunne have være nået ved direkte at fremsætte en anmodning, fx "Gider du mig saltet!", taler man i (1) - (5) ovenfor om, at $P_{2'}$ har udført en **indirekte anmodning**.

Generelt taler man om, at eksempler, hvor én talehandling bliver anvendt til at referere til en betingelse for udførelsen af en anden talehandling, er eksempler på **indirekte talehandlen**[6].

Med indirekte talehandlinger har vi med en implicit slutning - altså en implikatur - at gøre, som går fra **en observeret ytringshandling** + **kooperationsprincippet + implicit viden om situationen + implicit viden om, hvordan man i almindelighed forbinder handlemidler og handlemål (inklusive de kausalrelationer, de bygger på)** til en anden, indirekte udført talehandling. Andre eksempler på indirekte anmodninger er:

betingelser for udførelse af talehandling		**indirekte talehandling**
angivelse af vederhæftigehedsbetingelse:		
"Jeg kunne godt tænke mig saltet"	->	anmodning om salt
"Det vil være dejligt med noget salt"	->	anmodning om salt
angivelse af propositionel indholdsbetingelse:		
"Har du saltet?"	->	anmodning om salt

Et eksempel på et **indirekte tilbud** er:

betingelser for udførelse af talehandling		**indirekte talehandling**
spørgsmål til forberedende betingelse:		
"Har du noget imod en is?" H's ønske om is	->	løfte om en is

Det skal understreges, at **indirekte talehandlen kun er en speciel form for implikatur**. Eksempler på andre former for implikaturer kan man se på svarene på øvelserne (3), (4) og (5) i støtteark 2 om Grice.

[6] Betegnelsen "indirekte talehandling" er lidt uheldig valgt, fordi den griceske mekanisme ikke **alene** vil kunne skabe talehandlingen, dvs. den illokutionære handling. Alt, hvad mekanismen er i stand til, er at skabe en perlokutionær handling ved hjælp af den direkte udførte talehandling. Denne perlokutionære handling vil så kun kunne være en illokutionær handling, i det øjeblik den er bundet af en konvention, dvs. i det øjeblik den indirekte måde at udføre talehandlingen på **tæller som** den indirekte talehandling.